

مطالعه تطبیقی ساختار طرح و نقش قالی‌های کردی خراسان با بلوچی سیستان و بلوچستان*

اکرم بخشی^۱، علی وندشعاری^۲

۱- کارشناس ارشد فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

۲- دانشیار دانشکده فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز (نویسنده مسئول)

چکیده

ایران با دارا بودن اقوام و طایفه‌های متعدد دارای خصوصیات منحصر به خود در بافت قالی است. مسأله اصلی در این پژوهش قرابت و نزدیکی برخی از طرح و نقش قالی‌های کردی خراسان با بلوچی سیستان و بلوچستان است. این پژوهش با مطالعه و بررسی طرح و نقش قالی‌های کردی خراسان و بلوچی سیستان و بلوچستان در پی پاسخ به این سؤالات است که: الف) ساختار طرح و نقش قالی‌های کردی خراسان و بلوچی سیستان و بلوچستان چگونه است؟ ب) شباهت و تفاوت‌های قالی‌های کردی خراسان با بلوچی سیستان و بلوچستان چیست؟ هم‌چنین هدف از این مقاله شناسایی ساختارهای مشترک میان قالی‌های کردی خراسان با بلوچی سیستان و بلوچستان است. این تحقیق از نوع توصیفی- کیفی بوده و با رویکرد تطبیقی می‌باشد. جامعه آماری مورد استفاده در این تحقیق شامل دو منطقه هست که یکی کردهای خراسان و دیگری بلوچ‌های ساکن در سیستان و بلوچستان است. از این روی نمونه‌های به صورت هدفمند انتخاب شد که کرد خراسان با ۱۰ نمونه و بلوچی منطقه سیستان و بلوچستان با ۱۰ نمونه مورد بررسی قرار گرفته است. روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی انجام یافته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد سکونت ایلات و طوایف متعدد در خراسان از جمله بلوچ‌ها موجب شده تا برخی از سنت‌های بافندگی از جمله نقش‌پردازی در قالی‌های این منطقه متأثر از این هم‌نشینی شود. بررسی قالی‌های دو منطقه حاکی از آن است که نقوش مورد استفاده در متن و نوارهای حاشیه از لحاظ نقش‌پردازی دارای مشابهت‌های قابل توجهی هستند. استفاده از طرح حاشیه گل نرگسی در قالی‌های کردی خراسان و حاشیه کجاوه‌ای در بلوچ‌های سیستان و بلوچستان، مشابهت و وحدت در نقوش متن و حاشیه، عدم رعایت گوشه‌سازی، تراکم نقوش حاشیه و بهره‌گیری از انواع تزیینات زنجیره از جمله وجوه اشتراکات در قالی‌های دو منطقه است.

واژه‌های کلیدی: قالی کردی، طرح و نقش، خراسان، بلوچی، سیستان و بلوچستان، مطالعه تطبیقی.

1. Email: bakhshi1368@gmail.com

2. Email: a.vandshoari@tabriziau.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

قالی ایران علاوه بر دارا بودن ویژگی‌های زیباشناختی در ساختار خود دارای مفاهیم ارزشمندی در حوزه طرح و نقش نیز هست که با بررسی‌های دقیق و بنیانی می‌توان به مجموعه مفاهیم ارزشمند جهت مطالعه این هنر دست‌یافت. خراسان متنوع‌ترین گروه ایلات و طوایف بافنده را در خود جای می‌دهد و کردهای ساکن در این منطقه دسته‌ای از این اقوام می‌باشند. قالی‌بافی در این منطقه به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم فرهنگی و هنری اقوام کرد خراسان محسوب می‌شود. پراکندگی و حضور قبایل مختلف در خراسان موجب شده تا در بعضی موارد دستباف‌های این اقوام به دلیل مجاورت با ایلات دیگر تحت تأثیر قرار گرفته و نفوذ سنت‌های دیگر اقوام نیز در آن مشاهده شود. همان‌طور که حال در کتاب خود بیان نموده‌است کردهای خراسان در دست‌بافت‌های خود از طرح‌ها، رنگ‌ها و فنون بسیار متنوع استفاده می‌کنند. از آن‌جا که قبایل دیگری با نژادهای متفاوت، چون افشارهای کلات، ترکمن‌ها و بلوچ‌ها نیز در این ناحیه زندگی می‌کنند، طرح‌ها و نگاره‌های دست‌بافته‌های این منطقه از تنوع فراوانی برخوردار است (۱۳۷۷: ۲۱۶). با توجه به مجاورت دسته‌ای از بلوچ‌ها با اقوام کرد به نظر می‌رسد که شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در ساختار قالی‌های دو منطقه وجود دارد. در همین راستا نیاز است تا شباهت‌ها و تفاوت‌ها در قالی‌های دو منطقه با مطالعه و بررسی‌های دقیق مشخص شود تا از این طریق بتوان به میزان تأثیرپذیری قالی‌های این دو حوزه با یکدیگر دست‌یافت. به همین جهت با مطالعه و بررسی طرح و نقش در دستباف‌های دو منطقه به معرفی ساختار آن‌ها پرداخته‌ایم و سپس با استفاده از رویکرد تطبیقی، شباهت و افتراق طرح و نقش در قالی‌های دو منطقه حاصل شده است. از آن‌جایی که تولیدات بلوچی به‌عنوان نمونه‌ای از اصیل‌ترین انواع قالی‌ها به‌حساب می‌آید در این تحقیق استان سیستان و بلوچستان به‌عنوان جامعه هدف مورد مطالعه در این زمینه مطرح شده‌است. مسأله اصلی پژوهش، چگونگی نقش‌پردازی در ساختار قالی‌های

هر دو منطقه و عناصر تشکیل‌دهنده در بافته‌های آن‌ها نظیر ترنج، لچک، نقش‌مایه‌های متن و حاشیه است. بر همین اساس سؤالات موردنظر پژوهش عبارت‌اند از: الف) ساختار طرح و نقش قالی‌های کردی خراسان و بلوچی استان سیستان و بلوچستان چگونه است؟ ب) شباهت و تفاوت‌های قالی‌های کردی خراسان با بلوچی استان سیستان و بلوچستان چیست؟ مقاله حاضر با مطالعه اصولی در ساختار دستباف‌های اقوام مختلف بافنده، مجموعه‌ای از اطلاعات ارزشمند و کاربردی را در اختیار محققان فعال در حوزه فرش خواهد گذاشت.

پیشینه تحقیق

پژوهش‌های صورت‌پذیرفته در زمینه پژوهش حاضر در دو گروه تألیفات داخلی و خارجی انجام شده‌است. در زمینه منابع خارجی بوركهارت (۱۳۶۹) در کتاب *هنر مقدس* در رابطه با سبک فرش‌های عشایری گفته است که این فرش‌ها بدوی است ولی ابتدایی نیست و دارای بیانی هوشمندانه است. «هال» (۱۳۷۷) در کتاب «کلیم‌های ایرانی» بیان نموده‌است که کردهای خراسان در دست‌بافت‌های خود از طرح‌ها، رنگ‌ها و فنون بسیار متنوع استفاده می‌کنند. هم‌چنین قبایل دیگری با نژادهای متفاوت، چون افشارهای کلات، ترکمن‌ها و بلوچ‌ها نیز در این ناحیه زندگی می‌کنند. در حوزه تألیفات داخلی نیز میرنیا (۱۳۶۸) در کتاب *ایل‌ها و طایفه‌های عشایری کرد ایران* مکان سکونت اقوام کرد خراسان را شهرها و روستاهای خراسان رضوی و شمالی بیان نموده است و هم‌چنین خراسان را مکان سکونت دسته‌ای از اقوام کرد دانسته که در زمان صفویه به مرزهای شمالی کوچانده شده‌اند. حصوری (۱۳۷۱) در کتاب *فرش سیستان* قالی سیستان را یکی از اصیل‌ترین انواع قالی در ایران معرفی نموده است و به مبانی شناسایی قالی سیستان از جمله گره، رنگ و نقش‌های منطقه پرداخته است. حشمتی رضوی (۱۳۸۷) در کتاب *تاریخ فرش سیر تحول و تطور فرش فرش‌بافی ایران* به معرفی مختصری از بلوچ‌های خراسان و سیستان و بلوچستان پرداخته‌است و استفاده

در دسترس بودن انجام شده است. به همین جهت با توجه به رویکرد تطبیقی در این پژوهش، تعداد قالی‌های به‌دست‌آمده از مناطق کردنشین خراسان ۱۰ نمونه است و بلوچ ۱۰ نمونه و در مجموع ۲۰ نمونه می‌باشد که به‌عنوان جامعه آماری تهیه‌شده از قالی‌های کردی خراسان و بلوچی سیستان در پژوهش حاضر مورد مطالعه قرار گرفته است. در روند پژوهش به بررسی ساختار طرح و نقش قالی‌های دو منطقه پرداخته شده تا بتوان به مطالعات تطبیقی دو حوزه و طبقه‌بندی نتایج حاصل از مطالعات دست یافت.

قالی‌بافی اقوام کرد خراسان

خراسان واقع در شمال شرقی ایران و هم‌مرز با کشورهای افغانستان و ترکمنستان سکونتگاه گروه‌های مختلف قومی و زبانی است که یکی از این گروه‌های مهم کردهای ساکن خراسان هستند که در زمان صفویه به مرزهای شمالی این استان کوچانده شده‌اند. مکان اصلی سکونت این قوم در خراسان، شهرها و روستاهای شمال خراسان رضوی و خراسان شمالی است. شهرستان‌های کوچان، اسفراین، بجنورد، چناران، کلات و درگز از مهم‌ترین مناطق سکونت این قوم می‌باشند (میرنیا، ۱۳۶۸: ۹). در این میان قالی‌های بافته‌شده کرد خراسان از دسته طرح‌های ایلپاتی و عشایری به حساب می‌آیند که علی‌رغم فرم انتزاعی و هندسی بودن نقوش، نقش‌ها از قابلیت کشش و تبدیل به اشکال دیگر برخوردارند؛ که این امر باعث ایجاد ترکیبات فراوان در طرح می‌شود. تیتوس بوركهارت بر این باور است که سبک فرش‌های عشایر بدوی است ولی ابتدایی نیست و همان بیان هوشمندانه هنری آن مستلزم نهایت تمرکز حواس است که بدان اصالت و زیبایی خاصی می‌بخشد (بوركهارت، ۱۳۶۹: ۱۲۵). از این‌روی طرح و نقش قالی‌های اقوام کرد خراسان به‌عنوان یکی از عوامل مهم اعتبار فرهنگی در گنجینه طرح‌های عشایری و روستایی فرش ایران محسوب می‌شود. هنر قالی‌بافی این اقوام تجلی‌گاه طرح و نقوش متنوعی است که بیانگر اصالت‌های تاریخی، زندگی

از رنگ‌های تیره و طرح‌هایی مانند سه‌قابی و سه‌برگی را از جمله طرح‌های خاص بلوچ‌های سیستان معرفی نموده است. مقاله حسین‌آبادی و رهنورد (۱۳۸۵) با عنوان «بررسی نقش و رنگ در قالی سیستان» نقش و رنگ قالی‌های سیستان را متأثر از شرایط اقلیمی، فرهنگی، تاریخی و همچنین بافت تصویری منطقه دانسته است و بیان شده است که بافندگان نقوش را با توجه به برداشت‌ها، باورها و فرهنگ و قدمت این دیار بر روی بافته‌های خود به‌کار می‌گیرند. همچنین مرتضوی و فلاح (۱۳۸۸) در مقاله خود با عنوان «چگونگی ریشه‌یابی نقوش و طرح‌های موجود بر روی فرش‌های دست‌باف بر اساس مطالعات قوم باستان‌شناسی: مطالعه موردی منطقه سیستان» قوم باستان‌شناسی را یکی از راهبردهایی دانسته‌اند که باستان‌شناسان برای بازسازی رفتارهای گذشته اعم از رفتارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی از آن بهره می‌جویند و از این‌رو فرش دستباف را به‌عنوان یکی از هنرهایی که دارای اصالت و نوآوری است معرفی نموده‌اند. این مقاله با ارائه راهکارهای مناسب، چگونگی درک پیشینه نقوش موجود بر روی فرش دستباف این سرزمین را مطالعه کرده است. از این‌رو مطالعات صورت پذیرفته در پژوهش پیش روی در رابطه با ساختارشناسی، تأثیرپذیری و تأثر نقوش در دستباف‌های کردی و بلوچی سیستان و بلوچستان به همراه بیان وجوه افتراق و تشابه دارای نوآوری است.

روش تحقیق

این پژوهش از نوع تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد که نتایج با رویکرد تطبیقی و به شیوه کیفی جزئی‌نگر به‌دست‌آمده است. در روند پژوهش روش جمع‌آوری اطلاعات به دو صورت میدانی و کتابخانه‌ای بوده است. جمع‌آوری پیشینه تاریخی قالی‌بافی در هر دو منطقه کتابخانه‌ای می‌باشد و جمع‌آوری منابع تصویری کردی خراسان به لحاظ کمبود منابع در این زمینه به‌صورت میدانی است. انتخاب جامعه آماری قالی‌ها، به شیوه هدفمند و براساس میزان فراوانی و

تولیدات قالی در این استان شامل دو منطقه سیستان و بلوچستان است. در این رابطه حشمتی رضوی بیان نموده است که «در بلوچستان بیشتر گلیم و کمتر قالی و در سیستان بیشتر قالیچه بافته می‌شود که گونه‌ای از آن به نام قالیچه بلوچی سیستان معروف است که آن را بخشی از عشایر بلوچ که در زابل و مصب رودخانه هیرمند به سر می‌برند و هم‌چنین برخی از روستاییان سیستان می‌بافند» (۱۳۸۷: ۶۳). تولیدات این منطقه دارای ویژگی‌های منحصر به فرد در طرح و نقش، رنگ و بافت می‌باشد. از این رو مرتضوی و فلاح در مقاله خود بیان نموده‌اند که «فرش دست‌باف سیستان دارای ویژگی‌های خاص خود بوده که متأثر از محیط طبیعی آن نیز هست. نقش و رنگ این فرش متأثر از عواملی هم‌چون محیط طبیعی، فرهنگی و تاریخی منطقه است» (۱۳۸۸: ۷۹). نقوش به‌کاررفته در قالی‌های بلوچی سیستان با طرح‌های هندسی و گاهی نیمه‌هندسی اجرا شده و رنگ‌بندی به‌کاررفته در قالب تیره مانند انواع رنگ‌های قرمز، آبی‌سرمه‌ای، سبز تیره و روشن، زرد، قهوه‌ای، سیاه‌وسفید می‌باشد. با استناد به مطالعات، اسلوب و ویژگی‌های فنی بافت در قالی‌های بلوچی سیستان با گره نامتقارن و دارهای بافندگی از نوع افقی می‌باشد. هم‌چنین بافت لوارهای ساده‌باف در قالی‌های این منطقه جزئی از مشخصات فنی در این قالی‌ها محسوب می‌شود.

جامعه آماری مورد بررسی کردی خراسان و بلوچی سیستان

در این پژوهش مجموع مناطق مورد بررسی خراسان که از طریق مطالعات میدانی نیز صورت پذیرفته شامل ۶ شهرستان از جمله قوچان، کلات، درگز، بجنورد، فاروج، اسفراین و مانه و سملقان و ۹ روستا به نام‌های عمارت، تیتکانلو، برج زیدانلو، حصار، لائین کهنه، اَرْدُغان، پای‌جویین، گریوان و آسخانه می‌باشد. در این میان انتخاب جامعه آماری قالی‌های بلوچی از طریق مطالعات کتابخانه‌ای بوده‌است و معرفی قالی‌ها در

اجتماعی، اعمال آیینی و تمایلات فرهنگی تأثیر پذیرفته آن‌هاست.

بررسی دستباف‌های هریک از مناطق کردی خراسان نشان‌دهنده طرح‌ونقش مخصوص به خود است. در این میان از جمله طرح‌های شاخص در مناطق روستایی کرد خراسان (رضوی و شمالی) می‌توان به انواع طرح‌های مجمعی عمارت، شیر و خورشید، جلیل، بوته‌شاهی، هزارپا، ساروق، بازوبندی، گل شفتالو، درختی، ترمه‌ای، قندیلی، سماوری، گل آیینی، زره ساعت، بادامی و شانه اشاره نمود. نقش و نگاره‌های انتزاعی مجرد و نمادین در قالی‌های آنان مانند نقوش گیاهی و حیوانی با بهره‌گیری از طبیعت‌گرایی خاص در منطقه اجرا شده است که بررسی‌های صورت‌پذیرفته نشان می‌دهد فرم فضاهای اصلی در قالی‌ها از درهم آمیختن سطوح و اشکال هندسی دایره، مربع و مثلث پدید آمده‌اند. هم‌چنین اسلوب و ویژگی‌های فنی بافت در قالی‌های کردی خراسان، با گره متقارن و دارهای مورد استفاده با استناد بر پیشینه مطالعاتی از نوع افقی یا زمینی بوده است؛ اما مطالعات میدانی نشان داد که امروزه با تغییرات صورت‌پذیرفته در نحوه سکونت، بافت قالی‌های کردی در مناطق روستانشین بر روی دارهای عمودی یا ایستاده نیز انجام می‌پذیرد.

پیشینه قالی‌بافی بلوچی سیستان و ویژگی‌های آن

استان سیستان و بلوچستان به‌عنوان پهناورترین استان در جنوب شرق کشور واقع شده است. سرزمین اساطیری سیستان و بلوچستان از دو ناحیه شمال و جنوب تشکیل شده که سیستان امروزی قسمت شمالی استان را در برمی‌گیرد و سرزمین بلوچستان امروزی ناحیه جنوبی استان را تشکیل می‌دهد (www.sbportal.ir). قالی‌بافی این منطقه یکی از اصیل‌ترین انواع تولیدات قالی در کشور ماست. آذرپاد و حشمتی در کتاب خود این‌گونه بیان می‌کنند که قالی‌بافی «در گذر قرن‌ها، نه تنها جلوه‌ای بزرگ از هنر و صنعت این سرزمین، بلکه جزئی از زندگی مردم نیز بوده‌است» (۱۳۷۷: ۱۰).

طبقه‌بندی و معرفی تصویری جامعه آماری نمونه تحقیق

بررسی‌های میدانی نشان داد طرح‌های رایج در قالی‌های کردی خراسان و بلوچی سیستان شامل ۵ دسته طرح که عبارت‌اند از: (۱) ترنج‌دار، (۲) واگیره‌ای، (۳) محرابی، (۴) بندی، (۵) سرتاسری، (۶) قابی (خستی) می‌باشند. از این رو نمونه‌های جدول شماره (۱) و (۲) مطابق با این طبقه‌بندی معرفی شده‌اند. نکته مهم در انتخاب تصاویر موجود در این جداول، توجه به میزان مشابهت آن‌ها با یکدیگر جهت بررسی ساختار طرح از جمله ترنج، نقش‌مایه‌های متن و حاشیه می‌باشد. در همین راستا تعداد ۱۰ نمونه قالی از مناطق کردنشین خراسان جهت تطبیق با قالی‌های جامعه آماری بلوچی سیستان به صورت هدفمند انتخاب شد.

مأخذ مطالعاتی بدون ذکر شهرستان یا روستا و در قالب بلوچی استان سیستان و بلوچستان بیان شده است. نکته حائز اهمیت در این پژوهش این است که با وجود تولید دستباف‌های بلوچی در استان خراسان، جامعه آماری مورد بررسی در زمینه قالی‌های بلوچی مربوط به سیستان و بلوچستان^۱ است. از آنجایی که رابطه سیستان و بلوچستان با یکدیگر در زمینه تولیدات دستباف‌ها نزدیک است و با مراجعه به منابع در رابطه با قالی‌های جدول شماره (۳) آن‌ها را بلوچی و یا سیستانی که با سبک بلوچی بافته شده نام برده است. به همین دلیل جامعه آماری این پژوهش به نام بلوچی سیستان است.

جدول ۱: معرفی تصویری جامعه آماری نمونه تحقیق، منطقه کرد خراسان (مأخذ: نگارندگان).

محرابی	واگیره‌ای	ترنج دار		
				
تصویر شماره (۵) روستای یای چوبین، اسفراین	تصویر شماره (۴) شهرستان اسفراین (Stanzer, 1988: 107)	تصویر شماره (۳) روستای تیکالیو، فاروج	تصویر شماره (۲) روستای اردغان، اسفراین	تصویر شماره (۱) روستای لائین کهنه، کلات
قابی (خستی)		سرتاسری	بندی	
				
تصویر شماره (۱۰) روستای گریوان، بجنورد	تصویر شماره (۹) روستای حصار، درگز	تصویر شماره (۸) روستای عمارت، قوچان	تصویر شماره (۷) روستای آسخانه، مانه و سملقان	تصویر شماره (۶) روستای برج ریدانلو، قوچان

جدول ۲: معرفی تصویری جامعه آماری نمونه تحقیق، منطقه بلوچی استان سیستان و بلوچستان (مأخذ: حصوری، ۱۳۷۱).

واگیره‌ای		ترنج دار		
				
تصویر شماره (۱۵) (Ford, 1989:434)	تصویر شماره (۱۴) (حصوری، ۱۳۷۱: ۱۱۹)	تصویر شماره (۱۳) (حصوری، ۱۳۷۱: ۱۱۰)	تصویر شماره (۱۲) (حصوری، ۱۳۷۱: ۱۰۸)	تصویر شماره (۱۱) (حصوری، ۱۳۷۱: ۱۱۵)
قابی (خشتی)		سرتاسری	بندی	محرابی
				
تصویر شماره (۲۰) (حصوری، ۱۳۷۱: ۱۱۶)	تصویر شماره (۱۹) (حصوری، ۱۳۷۱: ۱۰۱)	تصویر شماره (۱۸) (حصوری، ۱۳۷۱: ۹۹)	تصویر شماره (۱۷) (حصوری، ۱۳۷۱: ۱۰۳)	تصویر شماره (۱۶) (حصوری، ۱۳۷۱: ۱۱۱)

خراسان و بلوچ حاکی از آن است که ساختار فرم ترنج با نام چندترنجی معرفی می‌شود که دارای خصوصیات فرمی مشترک و مخصوص به خود در هر یک از حوزه‌های بافندگی می‌باشد که خصوصیات کلی ترنج در هر دو منطقه، در تصاویر و توضیح عنوان‌ها در جدول شماره (۳) مشخص است.

فرم ترنج در قالی کردی خراسان و سیستان و بلوچستان

مطابق بررسی‌های صورت پذیرفته، طرح ترنج دار در هر یک از دو منطقه در قالب گروه چند ترنجی معرفی شده است؛ که در ادامه به صورت جداگانه نتایج هر منطقه آورده شده است.

الف خراسان: این طرح نیز از انواع طرح‌های گل ساروق در میان مناطق بافندگی کرد خراسان از جمله شهرستان کلات^۲ مطرح می‌شود (مصاحبه، ۱۰ / ۱ / ۹۵، بازار فروش فرش‌های روستایی مشهد، عمرانی). در این نمونه قاب‌های هشت‌ضلعی که گل ساروق نامیده می‌شود در حکم ترنج به صورت منفصل در متن فرش قرار گرفته‌اند. (تصویر ۱). (در مورد همه تصاویر

بررسی ویژگی‌های فرمی و هندسی نمونه‌ها

با توجه به گستردگی مناطق تولید فرش در ایران، طرح و نقش در قالی همواره به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر و تأثیرگذار جهت شناسایی تولیدات هر منطقه محسوب می‌شود که شناخت صحیح آن‌ها می‌تواند به حفظ تولیدات با اصالت در طرح و نقش کمک شایانی نماید. از آنجایی که با بررسی جداول (۱) و (۲) طرح‌های واگیره‌ای و قابی (خشتی) دارای بیشترین میزان فراوانی در بین نمونه‌های منطقه هستند، نقش‌مایه‌های متن و حاشیه از این دو گروه مورد بررسی قرار گرفته است تا از این طریق بتوان در قسمت بیان یافته‌ها اشتراک و افتراق‌ها در طرح‌های هر یک از دو منطقه بررسی شوند. هم‌چنین لازم به ذکر است که بررسی سایر نمونه‌ها از جمله ترنجی، محرابی و بندی نیز از لحاظ نقش‌مایه‌های متن و حاشیه مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- ساختار ترنج

مطالعات صورت پذیرفته در فرم ترنج قالی‌های کرد

این گونه بیان نموده است: «نقش‌هایی که در قالیچه بلوچی سیستان به کار می‌رود بیشتر نقش‌های بلوچی خراسان یا قالیچه‌های ترکمنی است» (۱۳۸۷: ۶۳) (تصویر شماره ۱۱).

ر.ک. به جداول شماره ۲ و ۳).
ب) بلوچی: ساختار این طرح از قاب‌های هشت‌ضلعی منفصل که با انوعی از نقوش انتزاعی هندسی تزیین شده اجرا گردیده است. نقش‌های به‌کاررفته در قاب‌ها به قالیچه‌های ترکمنی شباهت دارند که حشمتی رضوی در تاریخ فرش

جدول ۳: تصویر ترنج در قالی‌های ترنجی جامعه آماری تحقیق (مأخذ: نگارندگان).

بلوچی سیستان	خراسان	تصویر (مجموعی)
		
تصویر (۲۲): قالی شماره (۱۱)	تصویر (۲۱): قالی شماره (۱)	

روی بهره‌گیری از انواع نقوش انتزاعی هندسی، گیاهی، حیوانی و انسانی جایگاه خاصی در قالی‌های این منطقه دارد.

بررسی ساختار کلی متن قالی‌های کردی خراسان و

بلوچی سیستان و بلوچستان

۱-۲- قالی با طرح واگیره‌ای

الف) خراسان: ساختار اصلی متن قالی با استفاده از واگیره‌ای با نقش انتزاعی درخت اجرا شده است که در مصاحبه صورت پذیرفته هُد هُد (شانه‌به‌سر) نامیده می‌شود (تصویر شماره ۲).

ساختار طرح از نقش‌های انتزاعی شکسته با نام‌های محلی گلدان و قندیل تشکیل شده که در هر یک از ردیف‌های متن به صورت منفصل و جداگانه تکرار شده است (تصویر شماره ۳).

در رابطه با این طرح اشتانزر در کتاب خود بیان نموده است که این فرش به سبک بلوچ به اجرا در آمده است (۱۹۸۸: ۱۰۶). از جمله نقوش به‌کاررفته در این طرح استفاده از

۲- نقش‌های مایه‌های متن

نقوش در طرح و نقش قالی‌های ایلپاتی و عشایری ایران با بهره‌گیری از جنبه نمادین و انتزاعی خود همواره دارای جلوه‌های گوناگونی از نقش‌پردازی می‌باشند. از این رو طرح و نقش قالی‌های بافته‌شده در مناطق کردنشین خراسان در گروه طرح‌های ایلپاتی، ذهنی و یا حفظی‌باف محسوب می‌شود که عموماً بیشتر بدون استفاده از نقشه مشخص بافته می‌شوند. به همین دلیل نقش‌پردازی در طرح و نقش قالی‌های این منطقه با استفاده از نقوش انتزاعی و نمادین گیاهی، حیوانی، انسانی و اشیای محیط پیرامون بافته شده شکل می‌گیرد. هم‌چنین با بررسی‌های صورت پذیرفته در نحوه نقش‌پردازی نقوش قالی‌های بلوچی، حسین‌آبادی و رهنورد در مقاله خود این گونه بیان کرده‌اند که «نقش مورد استفاده بر روی این فرش‌ها برگرفته از شرایط اقلیمی، فرهنگی و تاریخی منطقه است. درواقع هنرمند، رنگ و نقش بافته خویش را از محیط اطراف برداشت نموده است» (۱۳۸۵، ۵۷). از همین

۲-۳- قالی با طرح بندی

الف) خراسان: متن قالی با استفاده از تکرار قاب‌هایی با شکل هندسی لوزی می‌باشد که در مرکز آن‌ها از نقش‌مایه گیاهی که در منطقه به نام برگ چنار نامیده می‌شود استفاده شده است. هم‌چنین در قسمت بالای هر یک از برگ‌ها نقش انتزاعی پرنده‌ای در حال پرواز نشان داده شده است (تصویر شماره ۶).

ب) بلوچی: ساختار متن قالی متشکل از تکرار ردیف‌های مورب به شکل لوزی می‌باشد که در مرکز آن از نیمه یک گل استفاده شده است (تصویر شماره ۱۷).

۲-۴- قالی با طرح سرتاسری

الف) خراسان: ساختار متن قالی در این طرح با استفاده از شکل هندسی لوزی که در مصاحبه صورت پذیرفته خرچنگی نامیده می‌شود به صورت منفصل اجرا شده است. هم‌چنین نقش به کار رفته در مرکز هریک از لوزی‌ها در هر ردیف با یکدیگر متفاوت در نظر گرفته شده است (تصویر شماره ۷).

ب) بلوچی: این طرح از متن قالی با استفاده از یک نقش‌مایه انتزاعی با شباهت به نقش پوتی^۵ به صورت منفصل در سراسر متن قالی تکرار شده است (تصویر شماره ۱۸).

۲-۵- قالی با طرح قابی (خستی)

الف) خراسان: ساختار متن قالی در این طرح متشکل از تکرار ۲۴ عدد قاب (خست) به شکل مربع می‌باشد که درون آن قاب‌های هندسی هشت‌ضلعی قرار گرفته است. انواع نقش‌مایه‌های هندسی ستاره و حیوانی مانند خرچنگ از سایر نقوش مورد استفاده در مرکز هریک از قاب‌ها می‌باشد (تصویر شماره ۸).

متن قالی متشکل از تکرار قاب (خست) با استفاده از نقش انتزاعی حیوانی به نام هزارپا می‌باشد (تصویر شماره ۹). در این طرح متن قالی متشکل از تکرار فرم انتزاعی لوزی خرچنگی می‌باشد که از نقش‌مایه انتزاعی حیوانی با نام کله قوچی

برگ‌انجیری و دو شکوفه است (تصویر شماره ۴).

ب) بلوچی: در این طرح ساختار متن قالی با تکرار نقش‌مایه انتزاعی می‌باشد که در منابع به نام آن اشاره نشده است؛ اما با بررسی‌های صورت پذیرفته با شباهت به نقش انتزاعی حیوانی که در میان کرده‌های خراسان به نام هزارپایی می‌باشد اجرا شده است (تصویر شماره ۱۲).

این طرح از شکل انتزاعی گیاهی که حصوری در کتاب خود از آن به نام پیچ مایگانی^۳ (۶۴:۱۳۷۱) نام برده در متن قالی به صورت متصل همانند درخت یا بوته‌ای اجرا شده است (تصویر شماره ۱۳). ساختار متن قالی متشکل از ردیف نقش‌مایه‌های انتزاعی که حصوری آن‌ها را چراغ‌آویزی و گل قندان (کله‌قند)^۴ معرفی نموده است. (همان، ۶۸ و ۸۰) هم‌چنین در چهار طرف متن قالی از نقش‌مایه انتزاعی ابروی عروس که توسط خطوطی به یکدیگر متصل شده استفاده شده است. از سایر نقش‌مایه‌های به کار رفته در متن این طرح نقش حیوانی بز به صورت انتزاعی و ساده شده می‌باشد (تصویر شماره ۱۴).

ساختار متن طرح متشکل از واگیره‌ای می‌باشد که در آن از یک گل بزرگ که در اطراف آن شکل لوزی‌مانندی وجود دارد که گویی از چهار برگ یک‌طرفه تشکیل شده است و درون آن گل چهار برگی قرار دارد (تصویر شماره ۱۵).

۲-۲- قالی با طرح محرابی

الف) خراسان: ساختار تشکیل‌دهنده متن در قالی دو محرابه اسفراین متشکل از تکرار هشت ردیف نقش‌مایه انتزاعی با نام محلی ترمه‌ای می‌باشد؛ که در مرکز آن نقش انتزاعی دیگری به نام سماور قرار گرفته است. نقش ترمه‌ای نیز به صورت متصل در متن قالی تکرار شده است (تصویر شماره ۵).

ب) بلوچی: متن قالی با استفاده از نقش انتزاعی گیاهی به نام پیچ مایگانی که به صورت یک تک‌برگ می‌باشد در ردیف‌های منظم اجرا شده است. توجه به قرینه و تکرار منظم نقش‌مایه متن از ویژگی‌های این قالی مطرح می‌شود (تصویر شماره ۱۶).

گوشه‌سازی از جمله ویژگی‌های شاخص آن‌ها به شمار می‌رود. در ادامه جدول شماره (۴) معرفی برخی از حاشیه‌های شاخص قالی‌های هر دو منطقه است.

الف) خراسان: در حاشیه قالی‌های کردی خراسان آن‌چه بیش از همه در بیشتر نمونه‌ها مشهود است همسو بودن نقوش حاشیه با نقوش متن است که در بیشترین میزان شامل انواعی از نقوش انتزاعی برگرفته از محیط اطراف بافنده، هندسی و گیاهی است. همچنین عدم رعایت گوشه‌سازی و حفظ توازن با کل اثر از ویژگی‌هایی است که در حاشیه قالی‌های این منطقه مشاهده می‌شود. طرح‌هایی مانند گل نرگسی، اُستی‌بران، جقه و ستاره، پروانه‌ای و صلیبی از جمله حاشیه‌های کاربردی در قالی‌های این منطقه محسوب می‌شوند.

ب) بلوچی: با بررسی‌های صورت پذیرفته در قالی‌های بلوچی سیستان استفاده از نوارهای مکرر و پهن حاشیه از جمله ویژگی‌هایی است که در این نمونه قالی‌ها مشاهده می‌شود. نقش‌مایه‌های مورد استفاده در این دستباف‌ها از انواع نقوش انتزاعی و گیاهی است. در این میان طرح سیک، بلنگک و کجاوه از جمله حاشیه‌های شاخص محسوب می‌شوند.

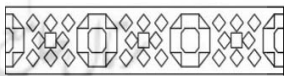

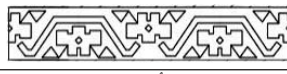

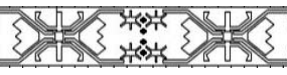
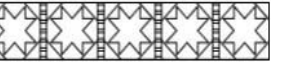

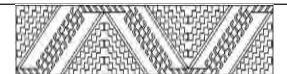

در مرکز هریک از آن‌ها استفاده شده است. همچنین در فضای به وجود آمده از قرارگیری هریک از لوزی‌های خرچنگی طرح لوزی در اندازه کوچک‌تر به صورت منفصل اجرا شده است (تصویر شماره ۱۰).

ب) بلوچی: سراسر متن قالی با استفاده از تکرار قاب‌های هشت‌ضلعی به صورت متصل که در مرکز آن نقش انتزاعی ستاره قرار گرفته اجرا شده است. (تصویر شماره ۱۹). ساختار متن قالی در این طرح با استفاده از تقسیم‌بندی لوزی‌شکل که در داخل هریک از آن‌ها نقش انتزاعی نشان استفاده شده تشکیل شده است (تصویر شماره ۲۰).

۳- حاشیه

حاشیه در ساختار طرح و نقش فرش ایران به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر بصری نیز مطرح می‌شود. همان‌گونه که دریایی در زیبایی‌شناسی در فرش دستباف ایران بیان نموده است «حاشیه موجد نظم، احساس قرینگی و تعادل می‌شود. از طرفی با تکرار عناصر نقش و رنگ، موجد وزن و آهنگ کار می‌شود» (۱۳۸۶، ۱۰۸). در بررسی‌های صورت‌پذیرفته، حاشیه در قالی‌های ایلپاتی و عشایری با شباهت‌های بسیار نزدیک از لحاظ نوع نقش‌پردازی با نقوش متن اجرا می‌شود که عدم توجه به

جدول ۴: فرم حاشیه‌های بکار رفته در قالی‌های جامعه آماری تحقیق (مأخذ: نگارندگان).

بلوچی سیستان		کردی خراسان	
			
طرح کجاوه‌ای حاشیه فرش شماره (۱۳)	طرح کجاوه‌ای حاشیه فرش شماره (۱۱)	طرح صلیب و خرچنگی حاشیه فرش شماره (۳)	طرح جقه و ستاره حاشیه فرش شماره (۱)
			
طرح نوعی پوتی حاشیه فرش شماره (۱۵)	طرح پروانه‌ای حاشیه فرش شماره (۱۴)	طرح اُستی بران حاشیه فرش شماره (۶)	طرح سماوری و جقه حاشیه فرش شماره (۵)
			
طرح حاشیه فرش شماره (۱۸)	طرح کجاوه‌ای و نوعی برگ سیب در نوار باریک حاشیه فرش شماره (۱۷)	طرح پروانه‌ای خرچنگی حاشیه فرش شماره (۸)	طرح ستاره حاشیه فرش شماره (۷)
			
طرح با نقش انتزاعی پروانه حاشیه فرش شماره (۲۰)	طرح رتیلی حاشیه فرش شماره (۱۹)	طرح گل نرگسی حاشیه فرش شماره (۱۰)	طرح صلیبی حاشیه فرش شماره (۹)

بیان یافته‌ها

به‌منظور مقایسه و تطبیق نتایج حاصل از قسمت‌های پیشین که طی آن‌ها نمونه‌هایی از قالی‌های دو منطقه کرد خراسان و بلوچی سیستان از لحاظ طرح و نقش بررسی گردید، در این قسمت با استفاده از مطالعات تطبیقی که یکی از روش‌های پژوهش کمی و کیفی است نمونه‌ها از لحاظ مشابهت و تفاوت‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرند. بررسی‌های صورت پذیرفته در قالی‌های جامعه آماری از لحاظ ویژگی‌های فرمی و ساختار طرح نشان داد که استفاده از طرح‌های ترنجدار، واگیره‌ای، محرابی، بندی، سرتاسری و قابی (خشتی) از جمله طرح‌های رایج می‌باشند. برهمن اساس بیشترین نمونه‌های موجود در هر دو منطقه به طرح‌های قابی (خشتی) و واگیره‌ای اختصاص داشته‌است. از این‌رو در این قسمت طی مقایسه صورت پذیرفته در نمونه‌های مورد بررسی هر یک از مناطق

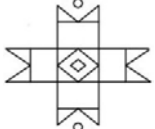

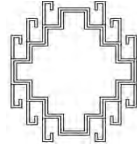
تشابه و افتراق‌ها نیز طی جداول تطبیقی تنظیم شده است.

تطبیق و افتراق نقوش متن در قالی‌های مناطق کردنشین خراسان و بلوچی سیستان و بلوچستان

بررسی‌های صورت پذیرفته در متن قالی‌های جامعه آماری تحقیق که مطابق جدول شماره (۵) تنظیم شده است حاکی از آن است که استفاده از نقوش انتزاعی، هندسی و گیاهی در متن قالی‌های کردی خراسان با بلوچی از بیشترین میزان مشابهت برخوردار می‌باشند. هم‌چنین در بعد افتراق، قالی‌های بلوچی دارای ظرافت بیشتری در نقش‌پردازی نقوش نسبت به خراسان می‌باشند و در قالی‌های کرد خراسان نسبت به بلوچی سیستان و بلوچستان از نقوش منفصل به میزان بیشتری استفاده شده است.

جدول ۵: تطبیق نقوش در قالی‌های جامعه نمونه آماری تحقیق (مأخذ: نگارندگان).

بلوچی سیستان	کردی خراسان	بلوچی سیستان	کردی خراسان	
				گیاهی
نقش مایه قالی شماره (۱۲)	نقش مایه قالی شماره (۹)	نقش مایه قالی شماره (۱۳)	نقش مایه قالی شماره (۲)	
ویژگی‌های مشترک: فرم مرکزی موجود در هر دو نقش مایه به صورت پنج‌ضلعی می‌باشد که تزیینات در هر دو متفاوت در نظر گرفته شده است. این نقش مایه در میان بافندگان کرد خراسان به نام هزارپا شناخته می‌شود.		ویژگی‌های مشترک: اشتراک اصلی در این دو نقش مایه در شکل برگ‌ها و فرم اصلی شکل درخت می‌باشد.		

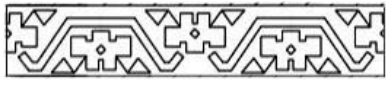

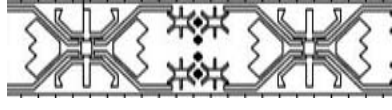

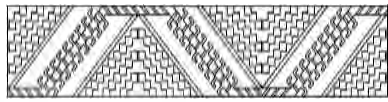
				انتزاعی
نقش مایه قالی شماره (۱۹)	نقش مایه قالی شماره (۸)	نقش مایه قالی شماره (۱۸)	نقش مایه قالی شماره (۵)	
ویژگی‌های مشترک: هر دو نقش مایه نمایانگر ستاره می‌باشند که دارای هشت وجه است.		ویژگی‌های مشترک: خطوط محیطی در هر دو نقش مایه به صورت پلکانی اجرا شده است. هم‌چنین شکل کلی به صورت سماوری می‌باشد.		
				
نقش مایه قالی شماره (۱۴)	نقش مایه قالی شماره (۳)	نقش مایه قالی شماره (۲۰)	نقش مایه قالی شماره (۸)	
ویژگی‌های مشترک: در هر یک دو نقش مایه اشکل قندیل برای بیننده تجسم می‌شود که تزیینات و سایر متعلقات ترسیم شده در آن‌ها به صورت متفاوت اجرا شده است.		ویژگی‌های مشترک: فرم اصلی به کاررفته در هر دو نقش مایه فرم مربع است. با توجه به این که تعداد چنگ‌ها در نمونه نقش مایه‌ها با یکدیگر متفاوت است اما قالب کلی در هر دو حفظ شده است.		

مشاهده می‌شود که در قالی‌های بلوچی سیستان استفاده از لوارهای ساده باف پهن در بالا و پایین فرش همسو با نقوش حاشیه از ویژگی‌های بارز این دستبافته‌ها در مقایسه با قالی‌های کردی خراسان محسوب می‌شود. هم‌چنین استفاده از نقش کجاوه‌ای و استفاده از نقوش تزیینی در نوارهای زنجیره با نقش‌پردازی متفاوت از جمله شاخصه‌های اصلی در قالی‌های بلوچی است. در خراسان نیز استفاده از نوارهای حاشیه با نقش گل نرگسی، ستاره، اُستی‌بران، جقه، پروانه و کاج به عنوان طرح‌های پرکاربرد مطرح می‌شوند.

تطبیق و افتراق حاشیه در قالی مناطق کردنشین خراسان و بلوچی سیستان و بلوچستان

بررسی ساختار حاشیه در دو منطقه کردی خراسان و بلوچی سیستان حاکی از آن است که بیشترین مشابهت در استفاده از نوارهای مکرر و پهن حاشیه و انواع نقوش انتزاعی، هندسی و گیاهی است. هم‌چنین قالی‌های کردی خراسان از لحاظ جزئیات در نقش‌پردازی نقوش با قالی‌های بلوچی سیستان از میزان یکسانی برخوردار می‌باشند و نوارهای حاشیه در این منطقه با استفاده از طرح گل نرگسی و پروانه‌ای خرچنگی در خراسان و طرح کجاوه‌ای، پروانه و نوعی گل سیب در بلوچی سیستان دارای بالاترین میزان مشابهت با یکدیگر هستند. لازم به ذکر است که تزیینات زنجیره در قالی‌های دو منطقه دارای مشابهت بسیار بالایی است که متأسفانه به دلیل عدم تحقیقات کافی در رابطه با قالی‌های بلوچی سیستان اطلاعاتی جهت ارائه نام آن‌ها وجود ندارد. هم‌چنین در بعد افتراق

جدول ۶: تطبیق حاشیه فرش در قالی‌های جامعه نمونه آماری تحقیق (مأخذ: نگارندگان).

بلوچی سیستان	کرد خراسان
	
طرح نوعی برگ سیب در نوار باریک حاشیه فرش شماره (۱۷)	طرح اُستی بران، حاشیه فرش شماره (۶)
	
طرح با نقش انتزاعی پروانه، حاشیه فرش شماره (۲۰)	طرح پروانه‌ای خرچنگی، حاشیه فرش شماره (۸)
	
طرح، حاشیه فرش شماره (۱۱)	طرح گل نرگسی، حاشیه فرش شماره (۱۰)

نتیجه‌گیری

بیشتر دارای فرم‌های هندسی لوزی، هشت و شش‌ضلعی و مربع بوده‌اند و در قالی‌های کردی خراسان فرم‌هایی نظیر لوزی و هشت‌ضلعی دارای کارکردهای بالایی می‌باشند. بررسی این مورد از آن جهت دارای اهمیت بوده است که بیان شود در ساختار نقوش قالی‌ها توجه به هندسه، امری بدیهی و مورد توجه بوده است. هم‌چنین در راستای پاسخگویی به سؤال دوم نتایج حاکی از آن است که در هر دو منطقه عدم رعایت گوشه‌سازی، تراکم نقوش حاشیه و بهره‌گیری از انواع تزیینات زنجیره از جمله مشابهت‌های موجود است. هم‌چنین کاربرد نقوش انتزاعی و گیاهی دارای بیشترین میزان کارکرد در هر دو منطقه بوده است. از جمله نکات مهم در قالی‌های این دو منطقه وحدت و مشابهت نقوش متن با حاشیه می‌باشد که در قالی‌های هر دو منطقه این موضوع مشاهده می‌شود. در رابطه با بعد افتراق نیز در قالی‌های بلوچی سیستان حاشیه اصلی با اندازه بزرگ‌تری نسبت به حاشیه اصلی خراسان اجرا شده است. در قالی‌های بلوچی سیستان لوآرهای ساده بافت بالا و پایین فرش، دارای نقش‌پردازی نقوشی کاملاً مشابه با نوارهای حاشیه می‌باشند که این موجب یکنواختی در کل کار شده است. هم‌چنین نقوش در قالی‌های بلوچی سیستان باظرافت بیشتری

قالی‌بافی در میان اقوام کرد خراسان و بلوچی سیستان از جمله هنرهای اصیل محسوب می‌شود که در هر منطقه با توجه به آداب و رسوم و سنت‌های بافندگی منطقه با ویژگی‌های مخصوص به خود انجام می‌شود. در راستای پاسخگویی به سؤال اول با بررسی‌های صورت‌پذیرفته این گونه می‌توان گفت که در نقش‌پردازی نقوش در قالی‌های بلوچی سیستان در قالب نقوش انتزاعی، هندسی و طبیعت‌گرا و کردی خراسان انواع نقوش انتزاعی، گیاهی، هندسی و جانوری اجرا شده است. با بررسی‌های صورت‌پذیرفته در قالی‌های جامعه آماری تحقیق، بیش‌ترین میزان فراوانی مربوط به قالی‌هایی با طرح واگیره‌ای و قابی (خشتی) و کمترین میزان فراوانی شامل طرح‌های ترنج‌دار، محرابی، بندی و سرتاسری بوده‌است. نقش‌پردازی حاشیه در خراسان با انواع طرح‌های گل نرگسی، اُستی بران، جقه و ستاره، پروانه‌ای و صلیبی و در بلوچی سیستان، با طرح‌هایی مانند سیک، بلگک، کجاوه‌ای و پروانه است. یکی از ویژگی‌هایی که از لحاظ بصری در ساختار نقوش هر دو منطقه با توجه به ایلیاتی و عشائری بودن آن‌ها مطرح می‌شود توجه به فرم‌های هندسی است. در این رابطه قالی‌های بلوچی سیستان

نسبت به کردی خراسان اجرا شده است.

پی‌نوشت‌ها

۱- سیستان و بلوچستان: در ایران سیستان از شمال به مرز افغانستان و استان خراسان، از جنوب به بلوچستان، از شرق به افغانستان و از غرب به کویر و کرمان می‌پیوندد. از این رو بیان شده است که گاه‌ها بافته‌های بلوچی در خراسان همان سیستانیانی هستند که در آن‌جا سکونت کرده‌اند (حصوری، ۱۳۷۱: ۱).

۳- شهرستان کلات: بعد از شهرستان کلات در استان خراسان، از جمله حوزه‌های دیگر کردنشین که بافت این طرح در آن رواج بیشتری دارد شهرستان قوچان است.

۴- پیچ مایگانی: دارای یک ساقه بلند، گاه تقریباً به طول متن فرش و شاخه‌هایی در اطراف که هر شاخه حداقل یک برگ، مثلاً برگ تاک دارد. ساقه و شاخه‌ها با خالک تزیین می‌شوند (حصوری، ۱۳۷۱: ۶۴).

۵- چراغ‌آویزی و گل‌قندان: چراغ‌آویزی نقش‌مایه‌ای به شکل یک چراغ‌آویزدار و پایه‌دار می‌باشد و گل‌قندان نقش‌مایه‌ای به شکل ظرف بلند پایه‌داری می‌باشد که درون آن میوه یا شیرینی به صورت ده بیضی که آن را مخروطی ساخته‌اند قرار دارد (همان، ۶۸ و ۸۰).

۶- پوتی: نقش‌مایه‌ی قالی به شکل گلی با الگوی هشت‌ضلعی که چهار ضلع آن دندانه‌دار است (همان، ۶۴).

۷- مَهر: دسته‌ای از نقش‌مایه‌های فرش، به‌ویژه گلیم به شکل‌های متنوع از قبیل لوزی، پروانه، چهار مثلث در الگوی یک مربع و دو مثلث متقابل به رأس گاه تودرتو یا آراسته با نوار یا نقش‌هایی دیگر (همان، ۸۴).

فهرست منابع

- حسین‌آبادی، زهرا. رهنورد، زهرا. (۱۳۸۵). بررسی نقش و رنگ در قالی سیستان، فصلنامه علمی پژوهشی گلجام، شماره ۴ و ۵، انجمن علمی فرش ایران، تهران، صفحه ۵۷ تا ۷۴.
- حشمتی‌رضوی، فضل‌الله. (۱۳۸۷). تاریخ فرش سیر تحول و تطور فرش فرش‌یافی/ ایران. تهران: انتشارات مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- حصوری، علی. (۱۳۷۱). فرش سیستان. تهران: انتشارات فرهنگان.
- دریایی، نازیلا. (۱۳۸۶). زیبایی‌شناسی در فرش دستباف ایران. تهران: انتشارات مرکز ملی فرش ایران.
- ژوله، تورج. (۱۳۹۰). پژوهشی در فرش ایران. تهران: انتشارات یساوولی. چاپ دوم.
- مرتضوی، مهدی. فلاح، مهدی. (۱۳۸۸). چگونگی ریشه‌یابی نقوش و طرح‌های موجود بر روی فرش‌های دستباف بر اساس مطالعات قوم باستان‌شناسی: مطالعه موردی منطقه سیستان، فصلنامه علمی پژوهشی گلجام، شماره ۱۴، انجمن علمی فرش ایران، تهران، صفحه ۶۹ تا ۸۸.
- میرنیا، سیدعلی. (۱۳۶۸). ایل‌ها و طایفه‌های عشایری کرد ایران. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- هال، آلستر. (۱۳۷۷). گلیم. مترجم: شیرین همایون‌فر. تهران: انتشارات کارنگ.
- P.R.J, Ford. (1989). *Oriental Carpet Design*. London: Thames&Hudson
- W, Stanzer. (1988). *Kordi lives. Rugs. Flatweaves of the kurds in khorasan*. wien: adil besim ohg
- سایت استانداری سیستان و بلوچستان، www.sbportal.ir
- بازیابی شده در تاریخ ۱/۲/۹۷.
- آذرپاد، حسن. حشمتی‌رضوی، فضل‌الله. (۱۳۷۷). فرشنامه/ ایران. تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- بورکهارت، تیتوس. (۱۳۶۹). هنر مقدس. مترجم: جلال ستاری. تهران: انتشارات سروش.

A Comparative Study of the Pattern and Design Structure of Khorasan's Kurdi Carpets and Baluchi Carpets of Sistan and Baluchestan Province*

Akram Bakhshi¹, Ali Vandshoari²

1- Master's degree in Carpet- Tabriz Islamic Art University

2- Associate professor of carpet faculty - Islamic Art University of Tabriz, (Corresponding Author)

Abstract

Due to the existence of a plethora of tribes, Iran possesses unique characteristics in carpet weaving. The main issue in this article is the similarity of pattern and design between Khorasan's Kurdi carpets and Baluchi ones in Sistan and Baluchestan province. This study aims to answer the following questions: A) What is the structure of pattern and design of Khorasan's Kurdi carpets and those of Sistan and Baluchestan's? and B) What similarities exist between the pattern and design of Khorasan's Kurdi carpets and those of Baluchi's in Sistan and Baluchestan province? This study also tries to investigate the shared structures between Khorasan's Kurdi carpets and those of Baluchi's in Sistan and Baluchestan province. This study is analytic – descriptive with a comparative design. The data pool consists of samples from two regions of Khorasan Kurds and Baluchis of Sistan Baluchestan province. To this aim, 10 samples from Khorasan Kurdi carpets and 10 samples from Baluch carpets were purposefully selected for the analysis. The data for this study were collected through field and library studies. The results indicate that the residence of various tribes such as Baluch in Khorasan has led to an impact on the weaving traditions in this region like patterning. The analysis of the samples shows noticeable similarities in the patterns used in the main text and borders of the carpets from the two regions. The use of Nargess border patterns in Khorasan Kurdi carpets and Kajaveh patterns in Baluchi carpets of Sistan Baluchestan province, the unity and similarity of figures in the main text and borders, the lack of cornering, the density of figures in the borders and the use of various decorative chain designs are among the shared features of the carpets from the two regions under investigation.

Key words: Kurdi carpets, Pattern and design, Khorasan, Baluchi, Sistan and Baluchestan, Comparative study

---

1. Email: bakhshi1368@gmail.com

2. Email: a.vandshoari@tabriziau.ac.ir

*(Date Received: 2018/06/24 - Date Accepted: 2018/08/27)